

Nr 333

Av herr Bohman m. fl., om utredning angående grundskolans högstadium.

(Lika lydande med motion nr 263 i Första kammaren)

Några krav på grundskolan

Grundskolan skall utgöra en förberedelse för vidareutbildning och kommande uppgifter i yrkeslivet samt bidra till att ge ungdomen en karaktärsdanande fostran. I beaktande av att det framför allt är under uppväxttiden, som den grund läggs på vilken medborgaren har att bygga hela sin framtida utveckling och insats, framstår dessa skolans uppgifter som ytterst betydelsefulla.

Samhället kräver av den enskilde medborgaren ansvarskänsla, kritiskt tänkande samt kunskaper om samhället och dess olika funktioner. Detta ställer krav på vilja och förmåga från individens sida i fråga om såväl hänsynstagande och anpassningsförmåga som självständighet och initiativkraft. Det ankommer i stor utsträckning på skolan att stimulera självverksamheten och lära ungdomarna att närma sig olika frågor kritiskt men också med respekt för de institutioner som byggts upp och de landvinningar som gjorts av tidigare generationer. Som en konsekvens av detta skall grundskolan meddela ungdomarna kunskaper och färdigheter på olika områden samt uppöva förmågan att rätt använda sig därav. Utan grundläggande kunskaper saknas förutsättningar att förstå olika sammanhangs innebörd, vilket i alla avseenden verkar utvecklingshämmande.

Huruvida skolan tillfredsställande skall kunna uppfylla de krav som ovan antytts beror i icke oväsentlig utsträckning på dess organisatoriska utformning. Denna kan med andra ord sägas utgöra den yttre ramen för lärarnas och elevernas förutsättningar i prestationshänseende. I det följande kommer vi att beröra vissa spörsmål, som visar att den nuvarande organisationen av i första hand grundskolans högstadium ger ett förhållandevis begränsat utrymme för ett uppnående av goda arbetsresultat.

Högstadiets sammanhållna klasser

Skolstadgan föreskriver att eleverna vid övergången till högstadiet så långt möjligt skall behålla sina klasskamrater. Detta gäller också vid flyttning från årskurs 7 till årskurs 8. Tillämpningen av denna anordning med s. k. sammanhållna klasser påbörjades höstterminen 1962. Skolstadgans bestämmelser är försedda med vissa modifikationer, vilka möjliggör för rektor att i särskilda fall besluta om avvikelser från

stadgans huvudprincip. Avvikelse av annan anledning än här sagts kan beslutas av länskolnämnden efter framställning av skolstyrelsen och yttrande av rektor och kollegiet.

Om möjligheten till avvikelser från anordningen med sammanhållna klasser utnyttjas i icke avsedd omfattning sägs stadgandet komma att omprövas. Härom anför departementschefen i proposition 1962:54 följande:

Jag utgår givetvis från att nämnda möjligheter till avvikelser från anordningen med sammanhållna klasser inte missbrukas i strid mot den grundsyn på skolans utformning som här redovisats. Skulle tendenser härtill framdeles yppa sig, bör utformningen av ifrågavarande bestämmelser upptas till omprövning. — — — Mitt ställningstagande grundar sig också på uppfattningen, att det här förordade systemet ger en fast grund för ett högstadium, tillräckligt variationsrikt för att kunna passa skolan i kommuner av olika storlek och struktur.

Undervisningen på högstadiet följer emellertid inte helt och hållet principen om sammanhållna klasser. Vad som här verkar i modifierande riktning är förekomsten av tillvalsämnen, systemet med alternativkurser i vissa ämnen samt givetvis linjedelningen under nionde årskursen.

1957 års skolberedning

1957 års skolberedning (SOU 1961:30) behandlade ingående den s. k. differentieringsfrågan. I princip hyllade man tanken på ett odifferentierat undervisningssystem. Av skäl, vilka i det följande skall återges, avstod man emellertid från att föreslå en sådan anordning.

Men starka skäl framföres även emot det helt sammanhållna högstadiet. Skillnaderna i elevernas anlag och intressen börjar redan vid 13—15-årsåldern i vissa hänseenden bli så utpräglade, att det då inte längre är pedagogiskt möjligt att ge alla elever en och samma undervisning, ett och samma ämnesstoff. Spännvidden mellan eleverna är vidare så stor även i andra avseenden att det knappast är möjligt, att inom en och samma klass över huvud taget kunna ge eleverna en meningsfull undervisning, i många fall inte ens att ge dem en rimlig sysselsättning. Det är med andra ord den pedagogiska erfarenheten, hela vår pedagogiska tradition, lärarutbildningen, den pedagogiska metodiken och bristen på för dylik undervisning lämpade hjälpmedel som gör det mycket svårt att i varje fall för närvarande bedriva undervisningen i alltigenom heterogena klasser. Skulle de sociala argumenten ha så stor betydelse som framhålles, måste de under alla förhållanden vägas mot de lika självklara kraven på att skolan skall förbereda de unga för vidare studier och arbete på olika banor, ge dem som är begåvade och skall studera vidare goda insikter och färdigheter, att den skall uppehålla en hög kunskapsstandard. Skulle så inte bli möjligt måste det få stora och svåröverskådliga konsekvenser inte bara för våra gymnasier av olika slag utan även för universitet och högskolor. — — —

Beredningen, som finner argumenten för det sammanhållna och odifferentierade högstadiet välgående, har dock blivit övertygad om att det av pedagogiska skäl åtminstone för dagen inte är genomförbart. Det skulle, för att över huvud taget nu kunna genomföras, ställa sådana anspråk på förnyelse av den pedagogiska metodiken, förbättring av lärarnas resurser, förnyelse av läroboksbeståndet och hjälpmedel i övrigt, som för närvarande knappast är möjliga att realisera. Under sådana förhållanden har beredningen funnit, att grundskolan inte nu kan organiseras med en i hela sin längd sammanhållen undervisning.

I detta sammanhang diskuterade beredningen även frågan om det s. k. fria tillvalet, varvid vissa farhågor ställdes i fråga om dess praktiska tillämpning. Bl. a. framhölls följande:

För att organisationen av skolan då inte skall förändras alltför mycket och för att inte prestigesympunkter skall leda till enligt skolans uppfattning alltför oriktiga studieval från elevernas sida, ligger det nära till hands att göra ingrepp eller begränsningar i det fria tillvalet. Skulle skolan å andra sidan till fullo acceptera elevernas och målsmännens rätt att efter erhållna informationer fritt välja studieväg, kommer skolan förr eller senare i det läget att samtliga eller nästan samtliga elever väljer den "finaste" studievägen.

Bl. a. genom en kraftigt utbyggd studie- och yrkesorientering fanns det emellertid enligt beredningens mening möjligheter att motverka en utveckling enligt ovanstående. Genom åtgärder på detta och vissa andra områden skulle således en situation skapas, där det fria studievelet skedde under ansvar och "efter en så vitt möjligt objektiv bedömning av de faktorer som utgör förutsättningar vid valet".

Beredningen underströk även betydelsen av s. k. individualiserad undervisning, varvid bl. a. framhölls:

Om skolan på ett tillfredsställande sätt skall kunna fylla sin uppgift, måste en individualisering av undervisningen under alla omständigheter äga rum. En ensidig klassundervisning, avpassad efter "medelnivån" i avdelningen, för alltid med sig betydande olägenheter och otillfredsställande resultat för både de svagaste och de duktigaste eleverna.

Vissa förutsättningar angavs för ett uppfyllande av ifrågakarande målsättningar. En för ändamålet väl avpassad lärarutbildning gavs därvid hög prioritet liksom tillgången på adekvata undervisningshjälpmedel och förekomsten av förhållandevis små klassenheter. Vidare betonades att undervisningsformen krävde arbetsro för att ge gott utbyte.

Dagens undervisningssituation

Vi har ansett det vara av intresse att mot bakgrunden av skolberedningens ställningstaganden och synpunkter på nämnda områden ge belysning åt dagens undervisningssituation på högstadiet. Beträffande frågan om den individualiserade undervisningen kan då omedelbart konstateras att förutsättningarna härför är klart otillräckliga. I själva

verket har läraren ytterligt begränsade möjligheter att bibringa eleverna individuell handledning och fostran. Flera faktorer medverkar härtill, varvid vi bl. a. vill nämna klasstorlekarna.

Klasstorlek

Vi kan inte dela departementschefens uppfattning, såsom den tar sig uttryck i bilaga 10 till årets statsverksproposition, där klasstorleken framhålls som gynnsam. Som stöd för sina åsikter hänvisar departementschefen bl. a. till att endast 10 procent av klasserna på grundskolans åldersstadium hade mer än 30 elever under läsåret 1963/64 — ett procenttal som sedan jämförs med förhållandena i Storbritannien, där ett större antal elever per klass kan noteras. Härvidlag har emellertid departementschefen tydligen inte observerat övriga olikheter mellan det engelska och det svenska skolsystemet i fråga om klassernas homogenitetsgrad m. m. Ju mindre enhetlighet elevunderlaget uppvisar desto nödvändigare ter sig en individualisering av undervisningen. Därvid kommer även in i bilden klasstorlekens inverkan på möjligheterna till den individuella handledning som ifrågavarande undervisningsform nödvändiggör. Om t. ex. klassen inrymmer 20 elever kan läraren ägna två minuter åt varje elev under en 40-minuterslektion. För varje ytterligare elev minskar den tid som läraren härvidlag har till sitt förfogande.

Vi är visserligen medvetna om att forskningen på undervisningsområdet ännu inte påvisat några entydiga samband mellan klasstorlek och elevprestation. Detta torde emellertid enligt vår mening bero på att den deduktiva forskningsanalysen ofta renodlar två faktorer, som i detta fall klasstorlek och prestationsgrad, men ej lyckats kontrollera övriga relevanta faktorer. 1960 års lärarutbildningssakkunniga uppmärksammar detta spörsmål då man i betänkandet SOU 1965: 29 framhåller:

Hittills gjorda undersökningar, som i vårt land dock ännu inte gällt högstadiet, har inte påvisat några märkbara skillnader i resultat bland eleverna i större och mindre klasser; detta gäller såväl kunskaper och färdigheter som trivsel, anpassning och andra bestämmningar av vad man allmänt kallar "fostran". Detta torde ha sin grund i att man hittills, oberoende av klasstorleken, undervisat på i stort samma sätt och att man således inte tillvaratagit de mindre klassernas ökade individualiseringsmöjligheter. Om nu det nya arbetssättet utgör en förutsättning för den nya skolan, torde man få se fram emot en intensifiering av kraven på än mindre klasser och grupper. Det är då rimligt att man för den tid lärarutbildningssakkunnigas behovsprognoser gäller, dvs. 1970- och 1980-talen, räknar med att skolans allmänna standardhöjning tar sig uttryck även i reducerade elevtal på klasser och grupper.

I "Statistiska meddelanden" (U 1965: 11) presenteras vissa uppgifter rörande klasstorlekarna. Materialet upptar inga siffror om enbart hög-

stadiet, utan avser årskurs 4 och högre årskurser inom grundskolan den 15 september 1964.

Vid detta tillfälle fanns 15 277 klassavdelningar på nämnda åldersstadier. Över 9 500 av dessa räknade 25 elever eller fler, och minst 30 elever hade ca 2 300 avdelningar. Av materialet framgår även att t. ex. Stockholm uppvisar förhållandevis höga tal. (17 % av klassavdelningarna hade 30 eller fler elever.) För Västerbottens del är motsvarande procenttal knappt 9.

Mot bakgrunden av våra vid åtskilliga tillfällen anförda krav rörande reducering av vissa klassers delningstal anser vi ovanstående ge en långt ifrån tillfredsställande bild av situationen. I synnerhet bör uppmärksammas de stora skillnader mellan storstadsområden och övriga landsdelar, som de presenterade uppgifterna ger en antydning om. I storstäderna, där ungdomsproblem m. m. är förhållandevis elakartade, återfinns även den klasstruktur som i pedagogisk och undervisningsteknisk mening är minst gynnsam.

Läraryrsörjning

Läraryrsbildningssakkunniga har ingående analyserat läraryrsituationen (SOU 1964: 44). Följande tablå ger en bild av läraryrsbristen under senare tid. Grundsk. högstadium och/eller realskola samt flickskola: Relativa antalet undervisningstimmar ht 1963 inom varje län gällande lärare med vederbörlig teor. utbildning i ämnet (lärare med lektors-, adjunkts- eller ämnesläraryrskompetens i ämne inom ämnesgruppen, folkskollärare med fullst. vidareutb. eller med lägst 1 akad. betyg (motsv. utb.) i sitt ifrågavarande ämne eller annan lärare med lägst 1 akad. betyg i sitt ifrågavarande ämne).

Av utredningsmaterialet framgår vidare att behovet av lärare i läroämnena fördubblats under perioden 1953—1963, och att under denna tid försörjningen med lärare inte hållit jämna steg med behoven. Åren 1961—1964 var ämnesläraryrsbristen (grundskolans högstadium samt realskolor och gymnasier) enligt det s. k. 60-procentsalternativet visserligen praktiskt taget konstant — omkring 4 000 heltidstjänster. De sakkunniga framhåller emellertid att en relevant mätning av bristökningen även måste inkludera underskottet på vidareutbildade folkskollärare. Det visar sig då att bristen år 1953 utgjorde 1 136 lärare, medan motsvarande siffra hösten 1964 var 6 124.

Mot bakgrunden av att allt högre krav ställs på skolans befattningshavare framstår de presenterade uppgifterna i särskilt allvarlig dager. Av naturliga skäl har grundskolans införande inneburit stora förändringar i fråga om undervisningens utformning, som ställt även formellt kompetenta lärare med lång erfarenhet inför stora och svårlösta pro-

Län	Ma, fy, ke, bi. Andel lärare m. teor. utb. (%)	Mod. språk Andel lär. m. teor. utb. (%)	Öriga äm- nen Andel lär. m. teor. utb. (%)	Samtl. ämn. Andel lär. m. teor. utb. (%)
Stockholms stad	45,7	85,5	74,3	68,8
Stockholms län	54,3	83,3	71,6	68,5
Uppsala län	77,6	92,8	89,5	85,9
Södermanlands län	56,2	83,2	80,9	73,2
Östergötlands län	62,4	74,3	74,1	69,9
Jönköpings län	65,5	74,5	76,0	71,8
Kronobergs län	71,9	74,3	78,2	74,7
Kalmar län	64,6	71,3	75,6	70,4
Gotlands län	50,9	81,2	75,1	69,1
Blekinge län	63,1	94,6	80,2	78,9
Kristianstads län	78,7	93,7	91,0	87,4
Malmöhus län	81,7	95,7	89,1	88,3
Hallands län	79,2	98,4	91,6	89,5
Göteborgs och Bohus län ...	72,2	88,6	81,9	80,1
Älvsborgs län	74,2	84,4	84,1	80,6
Skaraborgs län	45,0	53,4	57,6	51,6
Värmlands län	55,7	68,5	62,5	61,6
Örebro län	48,3	67,8	69,4	60,9
Västmanlands län	50,9	76,5	71,6	65,2
Kopparbergs län	65,1	70,9	71,9	69,1
Gävleborgs län	54,0	64,0	66,1	60,7
Västernorrlands län	50,6	66,0	71,1	61,7
Jämtlands län	52,6	52,4	58,8	54,7
Västerbottens län	52,3	58,9	64,1	58,0
Norrbottnens län	46,3	51,7	56,6	51,4
Hela riket	60,0	77,0	74,1	69,4

blem. För det stora antalet s. k. icke behöriga lärare måste givetvis svårigheterna vara betydligt större, då det gäller att tillfredsställande följa läroplanens anvisningar i undervisningen.

Undervisningshjälpmedel

I skolöverstyrelsens petita sägs bl. a. följande:

Som framhållits i tidigare års petita ser skolöverstyrelsen som en av sina angelägnaste uppgifter att ta initiativ till projekt som syftar till att skapa adekvata arbetsformer i skolan och därmed öka effekten av de betydande resurser som läggs ned på utbildning. I samband med studier kring ökad individualiserad undervisning kommer givetvis också stort intresse att ägnas åt lärarnas arbetsuppgifter, om vilka man kan anta att

de i inte oväsentlig utsträckning kan rensas från vissa rutinuppgifter och övergå till att omfatta enbart kvalificerade pedagogiska aktiviteter. I det här sammanhanget bör också framhållas önskvärdheten av en mer industriell framställning av viss arbetsmateriel för elevernas inlärningsaktiviteter. Det syns vara möjligt att i betydligt större utsträckning än som hittills skett överge självhushållningens principer, som innebär att varje enskild lärare ute i olika skolor får ägna mycken tid åt att tillverka arbetsuppgifter som skulle kunna framställas i större skala. Det nu mest använda hjälpmedlet — läroboken — har ju redan i många år framställts industriellt.

Man är emellertid från överstyrelsens sida medveten om att ovanstående kräver stora insatser på såväl det materiella som det personella planet. För närvarande finns endast undantagsvis de medel i form av självinstruerande och självkontrollerande inlärningsmaterial, tekniska hjälpmedel m. m., som erfordras för att ge reell innebörd åt intentionerna bakom den nya skolans målsättning.

Vissa undersökningar har visserligen utförts inom den individualiserade undervisningens ram, t. ex. vid lärarhögskolan i Stockholm, där som ett led ingått konstruktion och utprovning av ett självinstruerande lästräningsmaterial för årskurserna 7 och 8. Projekt av denna typ torde dock inte kunna igångsättas i någon större omfattning, vilket framgår av följande avsnitt i 1964 års upplaga av överstyrelsens petita:

Realistiskt kan man därför räkna med att överstyrelsen kan igångsätta endast ett fåtal projekt under varje budgetår. För denna bedömning talar också det förhållandet att utprovningsarbetet kräver stora insatser från personal vid psykologisk-pedagogisk institution. Med tanke på att denna personalkategori är relativt fåtalig och i inte ringa omfattning ianspråktagen också för annan undersökningsverksamhet måste alltså en viss återhållsamhet iakttagas vid planeringen av aktuella projekt.

"Gävlerapporten"

I det föregående har vi angett områden, som vi finner vara av väsentlig betydelse för den individuella handledning, som undervisningen i heterogena klasser gör anspråk på. Därvid har allvarliga brister kunnat konstateras. Åtskilligt tyder på att vår uppfattning avspeglar faktiska förhållanden. Vi vill endast peka på resultatet av de försök med systematisk differentiering inom klassens ram, som pågick i Gävle under läsåret 1964/65.

Att försöken över huvud taget kunnat genomföras sades bero på att inga som helst disciplinproblem förekommit, samt att de undervisande lärarna hade lång erfarenhet bakom sig. Trots dessa gynnsamma förutsättningar bedömdes utgången av försöken som negativ. Bidragande orsaker härtill angavs vara olämpligt utformade läroböcker och brist på adekvata studiehjälpmedel. Som grundorsak till misslyckandet utpekade

des dock den alltför stora, sammanhållna klassen. Av intresse är att försöken sades betydligt lättare att genomföra under de s. k. PRYO-veckorna, beroende på minskningen i elevantalet under denna tid.

Även om försöket i Gävle och annan försöksverksamhet givit både positiva och negativa resultat, tyder dock ovanstående på att vi endast befinner oss i initialskedet till en ny skola.

Disciplinsvårigheter

Undervisningssituationen, som den ovan skisserats, kan lätt ge upphov till svårigheter på disciplinområdet. Till viss del torde detta bero på att undervisningen i många fall måste koncentreras till den förhållandevis stora gruppen av genomsnittselever i stället för att utgå till varje enskild elev. Den sammanhållna klassen med sitt heterogena elevunderlag är emellertid inte avsedd för "konventionell" klassundervisning. Utan individuell handledning kan de lågpresterande eleverna inte tillgodogöra sig undervisningen på rätt sätt. Brister härvidlag utgör av naturliga skäl en god jordmån för disciplinstörningar. De elever som befinner sig relativt högt upp på prestationsskalan blir inte mindre missgynnade genom att undervisningen under nämnda omständigheter inte ligger i nivå med deras förutsättningar och anlag. Leder dessa förhållanden till missnöjesyttringar från berörda elevers sida, så blir till yttermera visso även övriga kategorier i klassen lidande därpå. Härigenom spolieras helt eller delvis lärarens möjligheter att ge någon elevgrupp en meningsfull undervisning.

Meningarna är delade då det gäller disciplinsituationen, och därvid deklarerade uppfattningar pendlar mellan olika ytterligheter. Fastställas kan emellertid att förhållandena på många håll lämnar mycket övrigt att önska. Detta har framkommit vid en rad undersökningar på senare tid. Från skolöverstyrelsens sida har man visserligen under fjolåret vidtagit vissa åtgärder i syfte att åstadkomma en bättre skoltrivsel för att därmed motverka disciplinära störningar. Även om flera av de förslag, som återfinns i broschyren "Arbetstrivsel i skolan", är ägnade att påverka utvecklingen i positiv riktning, så är det dock vår uppfattning, att en väsentlig del av berörda problem bottnar i bristande undervisningstekniska förutsättningar.

Utbildningens kvalitet

I kvalitetshänseende kan utbildningen på högstadiet enligt vår mening inte undgå att bli lidande på de bristförhållanden, som ovan kunnat konstateras. Detta gäller såväl den sociala fostran som kunskapsinhämtandet. Läroplanen anger att människan redan under skoltiden måste "få öva sig att leva och verka i gemenskap med andra och förbereda sig för sitt liv

som framtida familjebildare och aktiv medborgare i morgondagens samhälle". Men åtskilligt återstår innan den förberedelse för vuxensamhället, som skolan skall medverka till, kan fås att motsvara intentionerna i läroplanen. Tvärtom kan skolmiljön i dag många gånger tänkas inrymma företeelser, som utgör bidragande orsaker till utvecklingsstörningar hos ungdomarna av mer eller mindre allvarlig art.

Beträffande frågan om högstadieelevernas kunskapsstandard så bör även den ses mot bakgrunden av undervisningsförhållandena i stort. Endast ett fåtal undersökningar finns på detta område, som kan belysa utvecklingen under senare tid. Det är därför inte möjligt att ange huruvida standarden höjts eller sänkts.

En konkret bild av det nuvarande läget ger dock den analys av fjolårets gemensamma provräkningar för högstadieeleverna i Stockholm, som tidskriften "Fackläraren" låtit utföra. Resultaten från de svårare kurserna i matematik utvisar enligt undersökningen att minst 40 procent eller ca 2 500 av eleverna i årskurs 7 icke hade möjlighet att följa undervisningen på ett tillfredsställande sätt utan mer eller mindre tvingats "avsitta" lektionerna. För årskurs 8 var motsvarande siffror 50 procent eller ca 3 200 elever. Undersökningen visar vidare att 70 procent av eleverna i årskurs 7 och 66 procent i årskurs 8 inte klarade hälften av de givna uppgifterna i den lättare kursen trots att de flesta av dessa uppgifter låg på mellanstadiets svårighetsgrad.

Enbart på ovanstående uppgifter kan någon uppfattning om kunskapsstandard på högstadiet inte grundas. Undersökningen ger dock en antydning om förhållanden, som enligt vår mening är ägnade att inge farhågor beträffande skolans möjligheter till kunskapsförmedling.

Tendensen i fråga om ungdomarnas studieval

Det sagda ger en föreställning om att skolberedningens ovan återgivna motiveringar för att inte inrätta ett helt sammanhållet högstadium fortfarande äger giltighet. De pedagogiska och undervisningstekniska förutsättningarna för undervisning i alltigenom heterogena klasser är med andra ord även i nuläget otillräckliga. Detta förhållande bör särskilt beaktas mot bakgrunden av att den av beredningen befarade utvecklingen på studievalsområdet redan nått ett långt framskridet skede. Det är därvid de s. k. teoretiska studievägarna på högstadiet, som utövar stor dragningskraft på ungdomar och föräldrar. Nära 4/5 av eleverna föredrar i nuläget en sådan studieciktning, av vilka åtskilliga inte äger förutsättningar att tillfredsställande uppfylla de krav, som dessa studiekurser uppställer. Av naturliga skäl accentueras svårigheterna på undervisningsområdet av att faktiska anlag och förutsättningar i alltför begränsad utsträckning får diktera val av studieväg. För berörda elever uppstår gi-

vetvis svårbemästrade problem som kan leda till mer eller mindre kraftiga störningar av psykisk art. Bl. a. skolöverläkaren i Stockholm har i samband med mentalhygieniska undersökningar av högstadieelever konstaterat en tilltagande frekvens av stress- och insufficienssymtom. Det framgår att yttringar som skolkning, skolleda, aggression, underprestation m. m. är kraftigt stigande. Det förefaller oss realistiskt att antaga, att ett visst samband föreligger mellan trenden i detta avseende och den som gäller om studievalen.

Möjligheter till förbättringar under överskådlig framtid

Ett spörsmål av yttersta vikt är huruvida svårigheterna på högstadiet kan antas vara av övergående karaktär. Det finns därvid anledning att i första hand uppmärksamma Kungl. Maj:ts förslag för budgetåret 1966/67. Vad först frågan om skolbyggnadsinvesteringar beträffar, så har skolöverstyrelsens äskanden endast delvis tillgodosetts. Departementschefen beräknar investeringsramen för grundskolans del till 390 milj. kronor, vilket med 120 milj. kronor understiger det av överstyrelsen beräknade behovet. Överstyrelsen anser det ofrånkomligt att räkna med en skolbyggnadsverksamhet av begärd storleksordning, om grundskolan skall kunna genomföras och läroplanen tillämpas på ett något så när tillfredsställande sätt. Mot bakgrunden av befintligt utredningsmaterial betvivlar vi inte överstyrelsens uppfattning på denna punkt.

Som framgått av avsnittet "Undervisningshjälpmedel" är forsknings- och utvecklingsarbete av stor betydelse då det gäller att åstadkomma en förbättrad undervisningssituation. Vi vill endast konstatera att motsvarande anslag under åttonde huvudtiteln inte är ägnade att skapa utrymme för några väsentliga framsteg.

Inte heller lärarsituationen kan väntas undergå några avsevärda förändringar under loppet av nästkommande budgetår. Under förutsättning av att riksdagen godtar Kungl. Maj:ts förslag på berörda områden, blir det således endast i begränsad omfattning möjligt att under den aktuella perioden vidta åtgärder i förbättrande syfte.

I fråga om tiden fram till 1970 ger 1965 års långtidsbudget (prop. 125) vissa anvisningar. Därav framgår att knappheten i fråga om såväl personella som materiella resurser i icke obetydlig grad kan komma att påverka utvecklingen under återstoden av 1960-talet i ogynnsam riktning. Beträffande utbildningssektorn framhålls bl. a. följande:

De utbyggnadsplaner inom skolektorn som redovisats ovan, utgår alla från att tillgången på lärare kan tillgodoses. Utsiktarna härför måste betraktas som osäkra. Den samlade lärarbristen läsåret 1964/65 är av storleksordningen 7 000 tjänster. — — — Intagningen till klasslärarutbildningen kommer att utökas avsevärt budgetåret 1965/66. Denna kapacitet kommer emellertid inte att vara helt tillräcklig för att tillgodose behovet

utan en ytterligare ökning av intagningen erfordras. Såsom anförts under avsnittet högre utbildning och forskning torde den erforderliga rekryteringen av akademiskt utbildade lärare bli svår att åstadkomma under perioden.

Skolöverstyrelsens synpunkter på sammanhållna klasser

Sammanfattningsvis kan således konstateras dels att den rådande situationen på högstadiet inte är tillfredsställande, dels att möjligheterna till förbättringar under överskådlig tid framstår som ytterligt begränsade. Åtskilliga frågetecken kan därför sättas för antydningar från bl. a. skolöverstyrelsens sida rörande förestående förändringar av högstadiets konstruktion i riktning mot en mera sammanhållen studiegång. Vad som i det föregående redovisats om problemen på undervisningsområdet torde tydligt visa, att införandet av helt sammanhållna klassavdelningar i varje fall inte i nuläget utgör någon godtagbar lösning. De svårigheter som sammanhänger med den individualiserade undervisningen kommer därigenom av naturliga skäl att accentueras. Å andra sidan kan det hävdas att trenden i fråga om ungdomarnas studieval pekar mot ett helt sammanhållet högstadium, vilket i och för sig inte bör motsvara ett ogenomtänkt och panikartat ingripande.

Utredning om högstadiets framtida utformning

En samlad bedömning av de faktorer, som i olika avseenden påverkar undervisningssituationen, samt vårt tidigare framförda krav på ett fortskridande reformarbete pekar enligt vår mening på nödvändigheten av att allsidigt pröva frågan om högstadiets framtida utformning. Det finns därvid anledning att uppdelat problemkomplexet i två huvudavsnitt — långsiktig målsättning och åtgärder på kort sikt.

En av utredningens förstahandsuppgifter bör vara att bedöma vilka åtgärder som kan vidtagas inom en relativt kort tidsperiod. Vi anser att följande förslag till disposition bör kunna beaktas.

På lång sikt

Utredningen bör ingående penetrera de spörsmål, som sammanhänger med ett sammanhållet klasssystem på högstadiet. Det gäller därvid bl. a. att i möjligaste mån belysa, vilka åtgärder som måste vidtagas beträffande lokalinvesteringar, lärarutbildning, klasstorlek, undervisningshjälpmedel m. m. med syfte att skapa utrymme för adekvata undervisningsformer. Behovet av resurser på såväl det personella som det materiella planet måste vidare beräknas. En tidsplan bör fastställas för de åtaganden som krävs för att uppfylla målsättningen. Likaså bör utredningen genom försöksverksamhet, forskning och annorledes söka analysera för- och nackdelar med undervisning inom sammanhållna klasser även under ideala

förhållanden. Det gäller med andra ord att även i praktiken anordna den i läroplanen föreskrivna undervisningssituationen, där varje elev således ges möjlighet att fritt utveckla sina anlag och studieförutsättningar. Vi vill här endast antyda de problem som kan komma att aktualiseras i klasser där spännvidden med avseende på prestationsförmåga är betydande. Å andra sidan är det konstaterat att förhållandevis stora variationer kan förekomma beträffande mognadsutvecklingen under barn- och ungdomsåren. Där detta inträffar kan möjligen en sammanhållen studiegång vara att föredraga. Med utgångspunkt från ett utredningsmaterial enligt ovanstående, bör enligt vår mening ställning kunna tagas till frågan om sammanhållna klasser.

På kort sikt

Den ovan föreslagna utredningens arbetsområde bör lämpligen omfatta även denna uppgift. Arbetet bör bedrivas med sådan skyndsamhet att 1967 års riksdag skall kunna fatta beslut i ärendet.

Vi vill här aktualisera några av de frågeställningar som upptas i det av TCO under 1964 och 1965 utarbetade utbildningsprogrammet. Därvid åsyftas främst den föreslagna modifieringen av högstadiets kursplaner och organisationens uppfattning i fråga om önskvärdheten av att begränsa antalet studievalsomöjligheter.

Den ämnessplittring som för närvarande karakteriserar högstadiekonstruktionen ger nämligen upphov till åtskilliga problem. Inte minst kan anordningen skapa oro och osäkerhetskänsla från elevernas sida under en för deras utveckling mycket känslig ålder, då behovet av trygghet och regelbundenhet i tillvaron ofta visat sig vara förhållandevis stort. Frånvaron av "egna" klassrum samt ett ständigt byte av arbetskamrater och ämnesrum under skoldagen ger inte önskvärd fasthet i tillvaron. Förhållandet framkallar tvärtom ideliga oros- och irritationsmoment, vilket är särskilt olyckligt med tanke på den splittring i tillvaron som barn och ungdom alltmer upplever utanför skolan.

Utredningen bör även undersöka möjligheterna att ge klassföreståndarskapet en förbättrad ställning. Klassföreståndaren har ett särskilt ansvar för elevernas fostran. Dennes insatser är alltså av mycket stor betydelse för hur skolan skall klara sin krävande uppgift i detta avseende. Mot bakgrunden härav är det enligt vår mening otillfredsställande att klassföreståndarens kontakt med en samlad klass ofta är reducerad till en eller ett par timmar i veckan. Detta skapar givetvis hos eleverna en ytterligare känsla av bristande trygghet i skolarbetet.

Utredningen bör vidare ange riktlinjerna för elevernas uppdelning på klasser och grupper varvid vederbörandes faktiska anlag och studieförutsättningar bör utgöra vägledande faktorer. Därigenom kan skapas ett

ökat mått av intressegemenskap och homogenitet inom klassens ram. Den hittillsvarande studie- och yrkesorienteringen har visat sig vara otillräcklig. Möjligheterna till väsentliga förbättringar på detta område bör undersökas. I detta sammanhang bör även en prövning ske av bestämmelserna i fråga om skolans funktion i anslutning till elevernas studieval. Så har t. ex. från vår sida vid flera tillfällen hävdats att principen om frihet i ämnesvalet inte bör överges, men att större fasthet i tillämpningen måste skapas.

Betygssystemet

I fråga om det relativa betygssystemets tillämpning råder en viss tveksamhet, som bl. a. torde bero på bristande information. Gymnasiutredningen berör i sitt huvudbetänkande (SOU 1963:42, sid. 570) detta spörsmål, då man anför:

Det är ett alltför vanligt missförstånd, att metoden skulle innebära att betygen i varje enskild klass skulle ha samma medelvärde och spridning som den normgivande fördelningen för samtliga elever i riket. Betygssättningen i den enskilda klassen skall i stället anpassas efter klassens allmänna standard i relation till samtliga klasser.

Standardproven utgör en förutsättning för systemets tillämpning. För närvarande förekommer dessa i begränsad omfattning och är dessutom icke obligatoriska. Problematiken i anslutning härtill bör tillhöra en av utredningens förstahandsuppgifter.

Sammanfattande synpunkter

Vi har i det föregående framställt krav om utredning rörande möjligheterna att på lång sikt skapa reella förutsättningar för ett fungerande undervisningssystem på högstadiet inom ramen för samhällets resurser. Vi anser det nämligen nödvändigt att beträffande grundskolans högstadium, där så stor åtskillnad förekommer mellan teori och praktik, få underlag för en bedömning av framtidsutsikterna. Det förhållandet att läroplanen endast i begränsad omfattning har en fast förankring i verkligheten, gör det många gånger utomordentligt svårt för såväl regionala som lokala skolmyndigheter att bemästra situationen. Lärarens roll är givetvis i lika hög grad besvärlig och ytterst är det ungdomarna själva, som orättmätigt drabbas av att inte arbetsmiljön håller måttet.

Ifrågavarande önskemål från vår sida förtar inte betydelsen av omedelbara åtgärder på högstadiet. Det är enligt vår mening nödvändigt att även nuvarande årskullar ges tillfälle till en någorlunda acceptabel grundutbildning och inte i alltför hög grad blir offer för otympligheter inom en skolorganisation, som i realiteten fortfarande befinner sig på försöksstadiet.

Parlamentarisk utredning

Departementschefen har i anslutning till TCO:s utbildningskonferens den 6—7 november 1965 uttalat:

Man kan väl säga att politikerna i stort sagt sitt om den obligatoriska skolan för rätt många år framåt.

Vi delar inte helt departementschefens uppfattning, vilket torde ha framgått av här framförda synpunkter. Flera av problemen kan visserligen lösas av experter. Men när det gäller avvägningsfrågor på det samhällsekonomiska planet — av personell och materiell art — bör de politiska partierna bli representerade.

Under återopande av det ovan anförda hemställes,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om parlamentarisk utredning och förslag i beaktande av de i motionen angivna synpunkterna rörande möjligheterna att på kort respektive lång sikt vidtaga förbättrande åtgärder på grundskolans högstadium inom ramen för samhällets resurser.

Stockholm den 26 januari 1966

Gösta Bohman

Rolf Eliasson

Carl Eric Hedin

Tage Magnusson

Bo Turesson

Astrid Kristensson

Hans Nordgren

Karin Wetterström

Nr 334

Av herr Jansson m. fl., om höjt anslag till Bidrag till Sveriges elevers centralorganisation.

(Lika lydande med motion nr 271 i Första kammaren)

Stockholm i januari 1966

Axel Jansson

Gustav Lorentzon

Helmer Holmberg

Gunvor Ryding
